

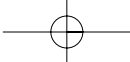
50 let

českého výzkumu mezinárodních vztahů:

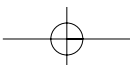
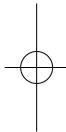
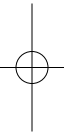
od ÚMPE k ÚMV

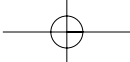

Petr Drulák
Petr Kratochvíl
a kol.

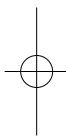
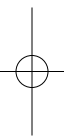
**50 LET ČESKÉHO VÝZKUMU
MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ:
OD ÚMPE K ÚMV**

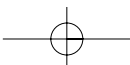
Odborný recenzent: Ing. Zbyněk Dubský, Ph.D.

Vydal Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i.,
v Praze roku 2007

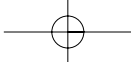
Redakce: ediční oddělení ÚMV
Obálka: Jakub Tayari
Tisk: Tiskárna Petr Dvořák, Dobříš

© Ústav mezinárodních vztahů, 2007
ISBN 978-80-86506-64-7

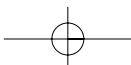
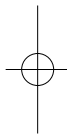
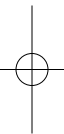
OBSAH

Český výzkum mezinárodních vztahů: Narativní pluralita a její dějinné proměny <i>Petr Kratochvíl</i>	7
Třináct let Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii <i>Alexandr Ort</i>	13
Výzkum vztahů mezi socialistickými státy v Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii <i>Václav Kotyk</i>	31
<i>Mezinárodní vztahy</i> . První pokus o odborný čtvrtletník k nové vědní disciplíně <i>Jaroslav Šedivý</i>	55
Zaměstnanci ÚMPE – zaměstnanci MV (Černý, Plaček, Šnejdárek) <i>Jan Kalous</i>	73
Od ÚMPE k ÚMV. Proměny komunistického „think tanku“ <i>Petr Zidek</i>	117
Ústav mezinárodních vztahů a nástup normalizace <i>Čestmír Konečný</i>	147
Ústav mezinárodních vztahů v poslední dekádě totality <i>Vladimír Leška</i>	153
Obnova Ústavu mezinárodních vztahů po roce 1989 <i>Václav Kotyk</i>	193
Ústav mezinárodních vztahů na přelomu staré a nové éry (jaro 1989–leden 1998): Rozvoj a internacionalizace analytické činnosti ÚMV <i>Vladimír Handl</i>	209
Osobní reflexe Výzkum rozvojových zemí v Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii (1957–1969) <i>Jiří Štěpanovský</i>	239

Ústav mezinárodních vztahů – osobní úvahy a poznatky	
<i>Otto Pick</i>	264
Ústav mezinárodních vztahů v letech 1998–2004. Hlavní milníky a proměny	
<i>Jiří Šedivý</i>	266
Ústav mezi pokrokem a věčným návratem téhož	
<i>Petr Drulák</i>	277
Résumé	287
O autorech	293
Výběrová bibliografie	297

ČESKÝ VÝZKUM MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ: NARATIVNÍ PLURALITA A JEJÍ DĚJINNÉ PROMĚNY

Petr Kratochvíl

V době, kdy se blížilo padesáté výročí založení Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii (ÚMPE), později Ústavu mezinárodních vztahů (ÚMV), jsme si kladli otázku, jak toto výročí připomenout. Bylo jasné, že jde o citlivou otázku: Má se vůbec připomínat pět dekad existence ústavu, když naprostá většina tohoto období byla současně dobou nesvobody? A pokud je odpověď na tuto otázku kladná, měli bychom výročí „oslat“ nebo jenom „připomenout“, a nebo dokonce využít příležitosti ke kritice jeho fungování v minulosti?

Nakonec jsme se rozhodli pro variantu, která nechává dveře otevřené pro všechny tři zmíněné interpretace: Touto variantou je publikace práce, která by ze všech možných úhlů pohledu zachytila, jak ústav v minulosti fungoval, jaký byl institucionální a společenský kontext jeho práce a jaký byl jeho vliv na československou/českou zahraniční politiku. Zároveň jsme si byli vědomi, že se jedná pravděpodobně o unikátní příležitost, aby se k těmto otázkám vyslovila i generace zakladatelů ústavu z 50. let. Výsledkem našeho úsilí je tato publikace.

O NÁZVU

Tato kniha nese sebevědomý titul *50 let českého výzkumu mezinárodních vztahů*. Již v době jejího psaní se ale začala objevovat výhrada, zda je takový titul adekvátní. Tato výhrada na sebe přitom brala především dvě základní podoby: Zaprvé se mnozí ptali, zda je možné ztotožnit existenci celého oboru, v našem případě oboru mezinárodních vztahů, s existencí jedné jediné instituce; nadto ještě instituce, která se v průběhu oněch padesáti let výrazně proměňovala. Druhá otázka, která je zdánlivě odlišná, ale vychází ze stejného zdroje, se pak nezabývá časovým údajem v názvu, ale oním „výzkumem“. Skutečně je namístě hovořit o výzkumu nebo o vědě např. v době vzniku ústavu v 50. letech, nebo později v letech počínající normalizace?

Odpověď na první otázku je jednoznačně kladná. Ústav pro mezinárodní politiku a ekonomii, který vzniká v r. 1957 a který je přímým předchůdcem pozdějšího Ústavu mezinárodních vztahů, byl ve své době jedinou výzkumnou institucí v oblasti mezinárodních vztahů. Ústav si toto výhradní postavení jenom s drobnými modifikacemi udržel v podstatě až do konce komunistického režimu. Dokonce ještě v první polovině 90. let byl ÚMV zcela dominantní institucí a jeho knihovna byla jediným relevantním zdrojem odborných textů v oblasti mezinárodních vztahů. Dominance ústavu přitom nebyla dána jeho mimořádnými kvalitami, ale spíše tristní situací oboru mezinárodních vztahů u nás. Situace se začíná měnit teprve od druhé poloviny 90. let, kdy se postupně rodí řada studijních programů v oblasti mezinárodních vztahů na českých univerzitách. I dnes ovšem zůstává v platnosti tvrzení, že ÚMV

je klíčovou akademickou institucí oboru v České republice: Jeho knihovna je jednoznačně nejrozsáhlejší; klíčová odborná periodika, která se věnují primárně mezinárodním vztahům, také vydává ústav; a konečně i z hlediska zahraničních publikací a citovanosti patří ÚMV k české špičce v oboru.

Odpověď na druhou otázku je mnohem složitější. Otázka samotná totiž předpokládá, že existuje taková definice vědy, na které nejenže se shoduje současná akademická komunita, ale kterou je možno i ahistoricky uplatnit na celých padesát let, která jsou v hledáčku autorů této knihy. Oba tyto předpoklady jsou však chybné. Zaprvé se v českém výzkumu mezinárodních vztahů dosud neustálila jasná definice legitimní vědy: Část badatelů se domnívá, že nutným prvkem vědecké práce je především její teoretické uchopení, jiná, stále velmi výrazná skupina naopak klade důraz na deskriptivní a ateoretické přístupy. Další dělicí linie vede mezi těmi, kdo výzkum chápou jako rankovsky laděný pozitivistický výklad politických dějin, a těmi, kdo naopak zdůrazňují epistemologické limity našeho poznání a kulturně podmíněnou různost dějinných interpretací. Zadruhé není hlavní ambicí této práce posoudit (a eventuálně odsoudit) výzkum v komunistické éře jako pseudovědecký, byť se k takovému výkladu značná část autorů přiklání. Naším cílem totiž není autoritativně rozhodnout v pravdivostním slova smyslu o tom, zda se jednalo o skutečnou vědu, či nikoli, ale zodpovědět otázku, jak fungoval výzkum tehdy a jak funguje dnes, co bylo považováno za vědeckou práci, jaký byl institucionální rámec výzkumu apod. V tomto smyslu pak považujeme za oprávněné, že celá práce nese slovo výzkum ve svém názvu.

O CÍLI PRÁCE

Diskuse o názvu práce přímo souvisí s cílem, který si kniha klade. Tím není zcela vyčerpávajícím způsobem popsat veškeré aspekty fungování ÚMPE a ÚMV, a dokonce ani pokrýt chronologicky všechna období jeho existence. Cílem je především poskytnout pluralitní a pestrý obraz pěti dekad českého výzkumu mezinárodních vztahů. Jednotliví autoři prezentují z definice odlišné pohledy, často dokonce i pohledy protikladné. To je obzvláště patrné při vlastní reflexi autorů, která se týkala vztahu ústavu ke komunistickému režimu: Zde najdeme postoje od krajně odmítavých, přes indiferentní, až po pokusy o obhajobu činnosti některých pracovníků ústavu, či dokonce ústavu jako celku.

Nemá smysl zastírat, že pojetí tématu, jímž se jednotliví autoři zabývají, se výrazně liší. Nicméně ve všech je přítomno jedno základní napětí, napětí, které jsme vědomě v jejich textech nechali zaznít: Jedná se o široce definované pnutí mezi strukturalistickým a poststrukturalistickým pojetím. Zásadní otázkou tedy je: Máme jednotlivé kapitoly chápat spíše jako synchronická, deskriptivní pojednání, anebo spíše v poststrukturalistickém duchu, tj. diachronicky, historicky? Tutéž otázku lze přeložit i jako tázání se po tom, zda nás zajímají primárně struktury, které texty popisují a které zůstávají nedotčeny proměnami totalitního i demokratického Československa/České republiky? Anebo je spíše podstatné pochopit, jak bylo definováno vědecké poznání, jak se tato definice proměňovala v různém společenském kontextu a jakým způsobem a prostřednictvím jaké praxe byly naplňovány cíle, které byly před výzkumníky (ať už jakoukoliv formou) kladeny?

Je zřejmé, že tato otázka není jenom otázkou vědecké metody, ale i obecně otázkou po možnosti transhistorické komparace i natolik odlišných systémů, jako je systém komunistic-

kého státu za studené války a demokratického Československa/České republiky po jejím skončení. Domníváme se, že se napětí mezi změnou a stálostí, a mezi strukturou a procesem, podařilo celé řadě příspěvků udržet. Příkladem budiž rozsáhlá kapitola Petra Zídka, která na jedné straně akcentuje strukturální konstanty (např. setrvalé mocensky asymetrický vztah mezi ústavem a ministerstvem zahraničních věcí), na straně druhé naopak radikální proměny v institucionální praxi (vyostřená kontrapozice vědy a propagandy).

Otázka vztahu ústavu k režimu, a zejména pak relevance činnosti ústavu před r. 1989 však není pouze vědeckou otázkou, ale otázkou, která má výrazný morální element, protože celá řada autorů byla přímými účastníky popisovaných událostí. Do jaké míry však byli autoři schopni se narativně vyrovnat s metzovskou otázkou „nebezpečné paměti“ (Metz 2006), tj. vzpomínky na to, co ne zcela koresponduje s (jejich) vlastní interpretací, necháváme na čtenářích.

O STRUKTUŘE PRÁCE

Základní členění práce je chronologické: Začíná příspěvky, které se zabývají obdobím vzniku ÚMPE v 50. letech a první dekadou jeho vývoje až do poloviny 60. let. Druhou skupinu tvoří kapitoly, které se zabírají situací ústavu v souvislosti s nástupem normalizace a s ní spojenou proměnou ÚMPE v ÚMV. Logicky poslední částí pak je rozbor situace od konce 80. let do současnosti. Respektování základní chronologické struktury však nutně neimplikuje, že a) jsou pokryta všechna období a že b) kapitoly často nemají primárně chronologické, ale tematické zaměření. Tak se např. Václav Kotyk může v rámci prvního období věnovat výzkumu vztahů mezi socialistickými zeměmi nebo Jaroslav Šedivý vzniku a rozvoji časopisu *Mezinárodní vztahy*. Zároveň je patrné, že největší pozornost je věnována okolnostem vzniku ÚMPE a kontextu jeho fungování do konce 60. let. Je tomu tak proto, že jde o téma zatím zcela neprozkoumané. Poměrně malé pozornosti se naproti tomu dočkala reflexe současného vývoje. Té se autoři práce prozatím vzdali s tím, že lze doufat, že období počátku 21. století bude zhodnoceno při dalších výročí existence ústavu.

Složitou otázkou, kterou jsme se museli zabírat již na začátku práce nad knihou, bylo, zda máme do autorského kolektivu přijmout pouze ty autory, kteří byli přímými účastníky popisovaných událostí, anebo zda bude přínosný i pohled zvenčí. Použijeme-li strukturalistickou terminologii Gérarda Genetta (1972), pak jsem se ptali, zda usilujeme o zachycení homodiegetické, v němž je autor postavou popisovaného příběhu (*diegésis*), anebo spíše o prezentaci heterodiegetickou, tj. takovou, jíž je autor vyprávění vnější. Protože pro nás bylo vůdčím principem udržení plurality pohledů, zvolili jsme druhou variantu. Ta se ukázala jako nosná zejména při analýze starších období, např. normalizace, protože pohled přímých účastníků se výrazně odlišuje od těch, kteří situaci v ústavu přímo nezažili (např. srovnání přístupu Konečného a Zídka). Dokonce lze tvrdit, že oba pohledy – každý sám o sobě přirozeně sebejistý a na první pohled bezrozporný – na sebe vzájemně vrhají určité zpochybnění a poukazují na limity obranné, legitimizační pozice na straně jedné a objektivně strohé a chladné analýzy na straně druhé.

Při zpracování témat se ovšem vedle kapitol homodiegetických a heterodiegetických vydělila ještě třetí skupina – texty autodiegetické: V nich nejenže autor je jednou z postav příběhu, ale stává se dokonce postavou hlavní a okolnosti (jako např. institucionální praxe ústa-

vu, politický kontext atp.) se, pokud se vůbec vyskytují, stávají pouhými sekundárními charakteristikami. Takové texty, obvykle psané v ich-formě, jsme proto zařadili na závěr celé knihy, abychom tak zdůraznili jejich odlišnost od kapitol ostatních.

O OBSAHU KAPITOL

První kapitola, jejímž autorem je prof. Alexandr Ort, se poměrně zevrubně zabývá celým obdobím existence ÚMPE, tj. od r. 1957 do jeho přeměny na ÚMV v r. 1970. Kapitola nabízí velmi pozitivní obraz ústavu, a pokud se objevují kritické připomínky, pak se zabývají spíše vnějšími faktory, jako třeba fungováním ministerstva zahraničních věcí. To se pak odráží i v hodnocení publikační činnosti ústavu – např. brožura o zahraniční politice Spolkové republiky Německo byla „odbornou veřejností“ údajně hodnocena jako „úspěšná týmová práce“ (s. 16). S tím souvisí i fakt, že se první kapitola zcela vyhýbá hodnocení československé domácí nebo zahraniční politiky v tomto období a jediná její kritika je patrná až v okamžiku přímé konfrontace ministerstva s ÚMPE v době jeho likvidace.

Kontrapunktem k první kapitole je kapitola druhá, sepsaná dr. Václavem Kotykem. Ta se věnuje výzkumu socialistických zemí ve stejném období, tzn. letech 1957–1970. Celkově však posuzuje možnosti ústavu i jeho roli ve výzkumu výrazně kritičtěji. Obzvlášť výzkumné aktivity ÚMPE v oblasti socialistického „tábora“ a prezentaci jejich výsledků autor kapitoly hodnotí jako „apologetiku politiky komunistických stran a zejména pak jako apologetiku politiky KSČ“ (s. 36). Autor mnohem podrobněji rozebírá i soudobou mezinárodní situaci a věnuje také větší prostor dopadu normalizace.

Středovou pozici mezi oběma zmíněnými kapitolami zaujímá třetí text, od dr. Jaroslava Šedivého, jehož předmětem je vznik a fungování časopisu *Mezinárodní vztahy*. Šedivý velmi zdůrazňuje progresivní náplň časopisu a s ní související napětí mezi ÚMPE a ministerstvem zahraničních věcí. Opakovaně se zde objevuje dichotomie, která je okrajově přítomna i v kapitole A. Orta a ještě výrazněji u V. Kotyky – zdůraznění progresivního charakteru ústavu/jeho publikací na jedné straně a ideologickou rigiditou ministerstva na straně druhé (srov. též závěr této knihy). Proto může autor tvrdit, že časopis publikoval převážně věcné, faktografické texty o ještě nedávno tabuizovaných tématech (s. 59), ale že narážel na cenzurní omezení (s. 60). Z hlediska dnešního badatele v oblasti mezinárodních vztahů stojí za zmínku, že Šedivého přístup často odráží dominantní americkou teorii té doby, klasický realismus, což se odráží v jeho interpretaci studené války jako nutného střetávání dvou antagonistických bloků nebo v jeho důrazu na národní zájmy.

Další dva texty patří jednoznačně k oněm heterodiegetickým: Ve čtvrté kapitole se dr. Jan Kalous zabývá třemi důležitými zaměstnanci ÚMPE, kteří byli i zaměstnanci ministerstva vnitra – Karlem Černým, Štěpánem Plačkem a Antonínem Šnejdárkem. Kapitola poznamenaná duchem historického pozitivismu, prostá explicitních hodnotových soudů, je záměrně zařazena po třech předchozích textech, protože vyvažuje jejich často osobně angažovaný tón. Za velmi přínosné lze považovat, že Kalousův text, ostatně podobně jako následující kapitola Zídkova, nahlodává zažitě stereotypy o angažovaných komunistech v 50. letech. Všichni tři analyzovaní pracovníci ÚMPE patřili jednoznačně k intelektuální elitě, a i v rámci ÚMPE se řadili k těm odborně i jazykově nejschopnějším. Současně se každý z nich v průběhu svého života ocitl takřkajíc i na druhé straně barikády – ať už prošli komunistickým vězením nebo

Český výzkum mezinárodních vztahů: Narativní pluralita a její dějinné proměny

emigrací (viz s. 107–110). Přes svou deskriptivnost tak Kalousova kapitola plasticky dokresluje společenskou situaci, v níž se ÚMPE a jeho zaměstnanci v tomto období nacházeli.

Přístup autora následující kapitoly, dr. Petra Zídka, se liší od Kalousovy kapitoly ve dvou důležitých ohledech. V první řadě se přiklání k holističtějšímu přístupu s větším důrazem na strukturální faktory: Zídek tak např. provádí prosopografii pracovníků ÚMPE/ÚMV. Stejně tak Zídek výrazněji zařazuje ústav do institucionální struktury tehdejšího Československa, a to nikoliv pouze ve vztahu k ministerstvu zahraničních věcí, ale i k ÚV KSČ, k ministerstvu vnitra aj. Zadruhé se Zídek nevyhýbá jasným hodnotovým postojům: Poukazuje např. na to, že věda provozovaná v ÚMPE byla jednoznačně propagandou (s. 120) nebo že se ústav pod Šnejdárkovým vedením dopustil v očích KSČ „čtyř smrtelných hříchů“ (s. 124). Tato kombinace vede k paradoxnímu závěru: Z hlediska hodnotového a morálního totiž Zídek klade jasnou hranici mezi situací ústavu v totalitním období a situací dnešní; jeho důraz na strukturální prvky pak naopak podtrhuje kontinuitu, která překračuje dokonce i změnu společenského systému. Zídkova kapitola také obsahuje bohatý doprovodný materiál, jenž tvoří několik příloh a je svým rozsahem zhruba stejně velký jako kapitola samotná.

Zajímavé je srovnání Zídkovy kapitoly s kapitolou následující, která se též věnuje otázce normalizace. Jejím autorem je dr. Čestmír Konečný. Její relativně strohý jazyk se vyznačuje velkou opatrností ve zvolených formulacích a místy má až apologetický charakter – např. tehdy, když hodnotí výzkumné kvality pracovníků, kteří do ústavu přicházeli v době normalizace z MZV ČR.

Mnohem detailnější pohled na fungování ÚMV v 80. letech nabízí kapitola ing. Vladimíra Lešky. Autor v té době pracoval v ÚMV, a je proto celkem překvapivé, s jakým odstupem dokázal kriticky reflektovat činnost ústavu v tomto období. Přestože také klade značný důraz na strukturální omezení, v nichž se činnost ústavu odehrávala, poukazuje i na faktory, které z vnějšího pohledu byly viditelné jenom s obtížemi: podtrhuje např., že v praxi vliv ministerstva zahraničních věcí na ÚMV závisel „především na osobních vztazích jeho funkcionářů nejen s vedením ÚMV, ale i s jednotlivými výzkumníky“ (s. 160). To ovšem nic nemění na tom, že i z Leškova pohledu byl ústav především nástrojem komunistické propagandy a jeho odborná úroveň zůstávala nevalná. Podnětné jsou i přílohy kapitoly, zejména pak přehled zahraničních kontaktů ÚMV, z něhož lze vyvodit zajímavé závěry nejen o změnách v intenzitě těchto kontaktů, ale i o měnícím se teritoriálním zaměření ústavu.

Další období, tzn. dobu přechodu k demokratickému systému, popisuje kapitola, jejímž autorem je opět dr. V. Kotyk. Přestože volí mnohem osobnější tón, poskytuje řadu cenných informací, které v žádné z dalších kapitol přítomny nejsou. Jde především o to, že autor rozebírá pouze léta 1990–1993, což mu umožnilo mnohem sevřeněji popsat jak první pokusy o koncepční usměrnění výzkumných kapacit ÚMV, tak i unikátní historickou situaci, v níž se mohl ústav rozvíjet dosud nevídaným způsobem. Přes všechn tento rozvoj ovšem autor textu dochází k závěru, že ÚMV se „v plném slova smyslu vědeckou institucí“ (s. 207) stává teprve za působení dalšího ředitele, prof. Otto Picka.

Odlišně tutéž problematiku pojímá kapitola dr. Vladimíra Handla, který se zabývá klíčovými obdobími přechodu od „komunistického think tanku“ (P. Zídek) k respektované akademické instituci, tj. léty 1989–1998. Tato proměna se odráží nikoli pouze v obsahu Handlovy kapitoly, ale i ve stylu, jakým svou práci sepsal. Zatímco např. kapitola Ortova používá terminologii typickou pro výzkum mezinárodních vztahů v období komunistického Československa (např. píše bez nejmenší ironie o „odhalování činnosti sudetoněmeckých krajanských

organizací v západním Německu proti Československu“ (s. 16/), Handl pak hovoří neutrálnějším jazykem a píše o „vyrovnání s minulostí a roli Sudetoněmeckého krajanského sdružení v německé politice“ (s. 225). Handlova kapitola je také první, která dokázala spojit historickou analýzu fungování ústavu s problematikou současné politické vědy: Autor proto může zkoumat „socializaci (ústavu) do mezinárodní akademické komunity“ (s. 228) nebo hovořit o metodologických otázkách jako o „field research“ (s. 220).

Jak už bylo naznačeno výše, celou knihu uzavírají tři texty, jež se svým charakterem obvyklé struktury vymykají. Zdůrazňují primárně zcela osobní pohled a popisované období existence ÚMV je tak nazíráno spíše jako etapa v životě autora, a nikoli naopak. Přesto však není pochyb o přínosu těchto textů – už jen proto, že jejich autory jsou významné postavy historie ústavu – bývalý vedoucí oddělení rozvojových zemí a dva ředitelé ústavu. Je přitom třeba upozornit zvláště na texty obou posledně jmenovaných, prof. Otto Picka a dr. Jiřího Šedivého. Oba totiž shrnují poslední vývoj ÚMV v 90. letech a vytvářejí tak prostor pro úvahy o současném fungování ústavu i jeho budoucnosti, které jsou obsaženy v závěru knihy a jejichž autorem je doc. Petr Drulák.

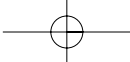
Kniha *50 let českého výzkumu mezinárodních vztahů: od ÚMPE k ÚMV* přináší pohledy třinácti autorů – včetně několika ředitelů ústavu a jejich zástupců, kteří se ve vedení ústavu vystřídali během pěti dekad. Jen těžko si lze představit publikaci, jež by byla rozmanitější z hlediska postojů autorů i z hlediska formy jednotlivých kapitol. Přesto se ale domníváme, že přínos knihy je zásadní: Nejenže umožňuje získat kritický odstup od činnosti ústavu, ale nabízí vždy i několik paralelních interpretací, které mezi sebou soupeří o diskursivní dominanci.

Druhým přínosem práce je její schopnost postavit proti sobě proměny ústavu zrcadlící (nebo někdy předbíhající) změny ve společnosti jako takové a strukturální konstanty vykazující – přes veškeré snahy jak ústavu a jeho ředitelů, tak i ministerstva a jeho funkcionářů – neuvěřitelnou míru kontinuity. Je až zarážející, jak vnějškově podobná jsou vzájemná neporozumění mezi ústavem a ministerstvem zahraničních věcí ve všech sledovaných obdobích. Současně ale nelze přehlédnout postupný porevoluční trend vzrůstající autonomie výzkumné činnosti ústavu, který vrcholí právě v poslední době.

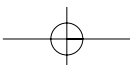
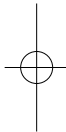
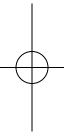
Do třetice je třeba poznamenat, že díky této publikaci se podařilo objevit celou řadu dosud neznámých, anebo již zpola zapomenutých informací, jež se týkají jak pracovníků ÚMPE/ÚMV, tak i společenského klimatu, v němž se rodily první pokusy o systematické uchopení studia mezinárodních vztahů v Československu. Že tyto pokusy nebyly úspěšné a že často vedly pouze k replikaci schémat režimem povolených, by nás nemělo od četby odrazovat. Ba právě naopak, ozřejmují totiž to, co jsme ve vlastním společenském uspořádání schopni rozeznávat jenom s obtížemi: Jakým způsobem se utváří interakce mezi mocí a poznáním a do jaké míry a jakým způsobem je možné se v různých dějinných situacích nechat mocí hypnotizovat, stát se její součástí, anebo jí naopak odolávat.

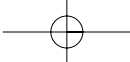
LITERATURA

- Genette, G. (1972), *Figures III*. Paris: Seuil.
- Metz, J. B. (2006), *Memoria Passionis, Ein provozierendes Gedächtnis in pluralistischer Gesellschaft*. Freiburg i. Br.: Herder.

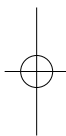
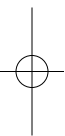
**50 LET ČESKÉHO VÝZKUMU
MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ:
OD ÚMPE K ÚMV**

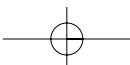
Odborný recenzent: Ing. Zbyněk Dubský, Ph.D.

Vydal Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i.,
v Praze roku 2007

Redakce: ediční oddělení ÚMV
Obálka: Jakub Tayari
Tisk: Tiskárna Petr Dvořák, Dobříš

© Ústav mezinárodních vztahů, 2007
ISBN 978-80-86506-64-7

OBSAH

Český výzkum mezinárodních vztahů: Narativní pluralita a její dějinné proměny <i>Petr Kratochvíl</i>	7
Třináct let Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii <i>Alexandr Ort</i>	13
Výzkum vztahů mezi socialistickými státy v Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii <i>Václav Kotyk</i>	31
<i>Mezinárodní vztahy</i> . První pokus o odborný čtvrtletník k nové vědní disciplíně <i>Jaroslav Šedivý</i>	55
Zaměstnanci ÚMPE – zaměstnanci MV (Černý, Plaček, Šnejdárek) <i>Jan Kalous</i>	73
Od ÚMPE k ÚMV. Proměny komunistického „think tanku“ <i>Petr Zidek</i>	117
Ústav mezinárodních vztahů a nástup normalizace <i>Čestmír Konečný</i>	147
Ústav mezinárodních vztahů v poslední dekádě totality <i>Vladimír Leška</i>	153
Obnova Ústavu mezinárodních vztahů po roce 1989 <i>Václav Kotyk</i>	193
Ústav mezinárodních vztahů na přelomu staré a nové éry (jaro 1989–leden 1998): Rozvoj a internacionalizace analytické činnosti ÚMV <i>Vladimír Handl</i>	209
Osobní reflexe Výzkum rozvojových zemí v Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii (1957–1969) <i>Jiří Štěpanovský</i>	239

Ústav mezinárodních vztahů – osobní úvahy a poznatky <i>Otto Pick</i>	264
Ústav mezinárodních vztahů v letech 1998–2004. Hlavní milníky a proměny <i>Jiří Šedivý</i>	266
Ústav mezi pokrokem a věčným návratem téhož <i>Petr Drulák</i>	277
Résumé	287
O autorech	293
Výběrová bibliografie	297

ČESKÝ VÝZKUM MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ: NARATIVNÍ PLURALITA A JEJÍ DĚJINNÉ PROMĚNY

Petr Kratochvíl

V době, kdy se blížilo padesáté výročí založení Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii (ÚMPE), později Ústavu mezinárodních vztahů (ÚMV), jsme si kladli otázku, jak toto výročí připomenout. Bylo jasné, že jde o citlivou otázku: Má se vůbec připomínat pět dekad existence ústavu, když naprostá většina tohoto období byla současně dobou nesvobody? A pokud je odpověď na tuto otázku kladná, měli bychom výročí „oslat“ nebo jenom „připomenout“, a nebo dokonce využít příležitosti ke kritice jeho fungování v minulosti?

Nakonec jsme se rozhodli pro variantu, která nechává dveře otevřené pro všechny tři zmíněné interpretace: Touto variantou je publikace práce, která by ze všech možných úhlů pohledu zachytila, jak ústav v minulosti fungoval, jaký byl institucionální a společenský kontext jeho práce a jaký byl jeho vliv na československou/českou zahraniční politiku. Zároveň jsme si byli vědomi, že se jedná pravděpodobně o unikátní příležitost, aby se k těmto otázkám vyslovila i generace zakladatelů ústavu z 50. let. Výsledkem našeho úsilí je tato publikace.

O NÁZVU

Tato kniha nese sebevědomý titul *50 let českého výzkumu mezinárodních vztahů*. Již v době jejího psaní se ale začala objevovat výhrada, zda je takový titul adekvátní. Tato výhrada na sebe přitom brala především dvě základní podoby: Zprv se mnozí ptali, zda je možné ztotožnit existenci celého oboru, v našem případě oboru mezinárodních vztahů, s existencí jedné jediné instituce; nadto ještě instituce, která se v průběhu oněch padesáti let výrazně proměňovala. Druhá otázka, která je zdánlivě odlišná, ale vychází ze stejného zdroje, se pak nezabývá časovým údajem v názvu, ale oním „výzkumem“. Skutečně je namístě hovořit o výzkumu nebo o vědě např. v době vzniku ústavu v 50. letech, nebo později v letech počínající normalizace?

Odpověď na první otázku je jednoznačně kladná. Ústav pro mezinárodní politiku a ekonomii, který vzniká v r. 1957 a který je přímým předchůdcem pozdějšího Ústavu mezinárodních vztahů, byl ve své době jedinou výzkumnou institucí v oblasti mezinárodních vztahů. Ústav si toto výhradní postavení jenom s drobnými modifikacemi udržel v podstatě až do konce komunistického režimu. Dokonce ještě v první polovině 90. let byl ÚMV zcela dominantní institucí a jeho knihovna byla jediným relevantním zdrojem odborných textů v oblasti mezinárodních vztahů. Dominance ústavu přitom nebyla dána jeho mimořádnými kvalitami, ale spíše tristní situací oboru mezinárodních vztahů u nás. Situace se začíná měnit teprve od druhé poloviny 90. let, kdy se postupně rodí řada studijních programů v oblasti mezinárodních vztahů na českých univerzitách. I dnes ovšem zůstává v platnosti tvrzení, že ÚMV

je klíčovou akademickou institucí oboru v České republice: Jeho knihovna je jednoznačně nejrozsáhlejší; klíčová odborná periodika, která se věnují primárně mezinárodním vztahům, také vydává ústav; a konečně i z hlediska zahraničních publikací a citovanosti patří ÚMV k české špičce v oboru.

Odpověď na druhou otázku je mnohem složitější. Otázka samotná totiž předpokládá, že existuje taková definice vědy, na které nejenže se shoduje současná akademická komunita, ale kterou je možno i ahistoricky uplatnit na celých padesát let, která jsou v hledáčku autorů této knihy. Oba tyto předpoklady jsou však chybné. Zaprvé se v českém výzkumu mezinárodních vztahů dosud neustálila jasná definice legitimní vědy: Část badatelů se domnívá, že nutným prvkem vědecké práce je především její teoretické uchopení, jiná, stále velmi výrazná skupina naopak klade důraz na deskriptivní a ateoretické přístupy. Další dělicí linie vede mezi těmi, kdo výzkum chápou jako rankovsky laděný pozitivistický výklad politických dějin, a těmi, kdo naopak zdůrazňují epistemologické limity našeho poznání a kulturně podmíněnou různost dějinných interpretací. Zadruhé není hlavní ambicí této práce posoudit (a eventuálně odsoudit) výzkum v komunistické éře jako pseudovědecký, byť se k takovému výkladu značná část autorů přiklání. Naším cílem totiž není autoritativně rozhodnout v pravdivostním slova smyslu o tom, zda se jednalo o skutečnou vědu, či nikoli, ale zodpovědět otázku, jak fungoval výzkum tehdy a jak funguje dnes, co bylo považováno za vědeckou práci, jaký byl institucionální rámec výzkumu apod. V tomto smyslu pak považujeme za oprávněné, že celá práce nese slovo výzkum ve svém názvu.

O CÍLI PRÁCE

Diskuse o názvu práce přímo souvisí s cílem, který si kniha klade. Tím není zcela vyčerpávajícím způsobem popsat veškeré aspekty fungování ÚMPE a ÚMV, a dokonce ani pokrýt chronologicky všechna období jeho existence. Cílem je především poskytnout pluralitní a pestrý obraz pěti dekad českého výzkumu mezinárodních vztahů. Jednotliví autoři prezentují z definice odlišné pohledy, často dokonce i pohledy protikladné. To je obzvláště patrné při vlastní reflexi autorů, která se týkala vztahu ústavu ke komunistickému režimu: Zde najdeme postoje od krajně odmítavých, přes indiferentní, až po pokusy o obhajobu činnosti některých pracovníků ústavu, či dokonce ústavu jako celku.

Nemá smysl zastírat, že pojetí tématu, jímž se jednotliví autoři zabývají, se výrazně liší. Nicméně ve všech je přítomno jedno základní napětí, napětí, které jsme vědomě v jejich textech nechali zaznít: Jedná se o široce definované pnutí mezi strukturalistickým a poststrukturalistickým pojetím. Zásadní otázkou tedy je: Máme jednotlivé kapitoly chápat spíše jako synchronická, deskriptivní pojednání, anebo spíše v poststrukturalistickém duchu, tj. diachronicky, historicky? Tutéž otázku lze přeložit i jako tázání se po tom, zda nás zajímají primárně struktury, které texty popisují a které zůstávají nedotčeny proměnami totalitního i demokratického Československa/České republiky? Anebo je spíše podstatné pochopit, jak bylo definováno vědecké poznání, jak se tato definice proměňovala v různém společenském kontextu a jakým způsobem a prostřednictvím jaké praxe byly naplňovány cíle, které byly před výzkumníky (ať už jakoukoliv formou) kladeny?

Je zřejmé, že tato otázka není jenom otázkou vědecké metody, ale i obecně otázkou po možnosti transhistorické komparace i natolik odlišných systémů, jako je systém komunistic-

kého státu za studené války a demokratického Československa/České republiky po jejím skončení. Domníváme se, že se napětí mezi změnou a stálostí, a mezi strukturou a procesem, podařilo celé řadě příspěvků udržet. Příkladem budiž rozsáhlá kapitola Petra Zídka, která na jedné straně akcentuje strukturální konstanty (např. setrvalé mocensky asymetrický vztah mezi ústavem a ministerstvem zahraničních věcí), na straně druhé naopak radikální proměny v institucionální praxi (vyostřená kontrapozice vědy a propagandy).

Otázka vztahu ústavu k režimu, a zejména pak relevance činnosti ústavu před r. 1989 však není pouze vědeckou otázkou, ale otázkou, která má výrazný morální element, protože celá řada autorů byla přímými účastníky popisovaných událostí. Do jaké míry však byli autoři schopni se narativně vyrovnat s metzovskou otázkou „nebezpečné paměti“ (Metz 2006), tj. vzpomínky na to, co ne zcela koresponduje s (jejich) vlastní interpretací, necháváme na čtenářích.

O STRUKTUŘE PRÁCE

Základní členění práce je chronologické: Začíná příspěvky, které se zabývají obdobím vzniku ÚMPE v 50. letech a první dekadou jeho vývoje až do poloviny 60. let. Druhou skupinu tvoří kapitoly, které se zabírají situací ústavu v souvislosti s nástupem normalizace a s ní spojenou proměnou ÚMPE v ÚMV. Logicky poslední částí pak je rozbor situace od konce 80. let do současnosti. Respektování základní chronologické struktury však nutně neimplikuje, že a) jsou pokryta všechna období a že b) kapitoly často nemají primárně chronologické, ale tematické zaměření. Tak se např. Václav Kotyk může v rámci prvního období věnovat výzkumu vztahů mezi socialistickými zeměmi nebo Jaroslav Šedivý vzniku a rozvoji časopisu *Mezinárodní vztahy*. Zároveň je patrné, že největší pozornost je věnována okolnostem vzniku ÚMPE a kontextu jeho fungování do konce 60. let. Je tomu tak proto, že jde o téma zatím zcela neprozkoumané. Poměrně malé pozornosti se naproti tomu dočkala reflexe současného vývoje. Té se autoři práce prozatím vzdali s tím, že lze doufat, že období počátku 21. století bude zhodnoceno při dalších výročí existence ústavu.

Složitou otázkou, kterou jsme se museli zabírat již na začátku práce nad knihou, bylo, zda máme do autorského kolektivu přijmout pouze ty autory, kteří byli přímými účastníky popisovaných událostí, anebo zda bude přínosný i pohled zvenčí. Použijeme-li strukturalistickou terminologii Gérarda Genetta (1972), pak jsem se ptali, zda usilujeme o zachycení homodiegetické, v němž je autor postavou popisovaného příběhu (*diegésis*), anebo spíše o prezentaci heterodiegetickou, tj. takovou, jíž je autor vyprávění vnější. Protože pro nás bylo vůdčím principem udržení plurality pohledů, zvolili jsme druhou variantu. Ta se ukázala jako nosná zejména při analýze starších období, např. normalizace, protože pohled přímých účastníků se výrazně odlišuje od těch, kteří situaci v ústavu přímo nezažili (např. srovnání přístupu Konečného a Zídka). Dokonce lze tvrdit, že oba pohledy – každý sám o sobě přirozeně sebejistý a na první pohled bezrozporný – na sebe vzájemně vrhají určité zpochybnění a poukazují na limity obranné, legitimizační pozice na straně jedné a objektivně strohé a chladné analýzy na straně druhé.

Při zpracování témat se ovšem vedle kapitol homodiegetických a heterodiegetických vydělila ještě třetí skupina – texty autodiegetické: V nich nejenže autor je jednou z postav příběhu, ale stává se dokonce postavou hlavní a okolnosti (jako např. institucionální praxe ústa-

vu, politický kontext atp.) se, pokud se vůbec vyskytují, stávají pouhými sekundárními charakteristikami. Takové texty, obvykle psané v ich-formě, jsme proto zařadili na závěr celé knihy, abychom tak zdůraznili jejich odlišnost od kapitol ostatních.

O OBSAHU KAPITOL

První kapitola, jejímž autorem je prof. Alexandr Ort, se poměrně zevrubně zabývá celým obdobím existence ÚMPE, tj. od r. 1957 do jeho přeměny na ÚMV v r. 1970. Kapitola nabízí velmi pozitivní obraz ústavu, a pokud se objevují kritické připomínky, pak se zabývají spíše vnějšími faktory, jako třeba fungováním ministerstva zahraničních věcí. To se pak odráží i v hodnocení publikační činnosti ústavu – např. brožura o zahraniční politice Spolkové republiky Německo byla „odbornou veřejností“ údajně hodnocena jako „úspěšná týmová práce“ (s. 16). S tím souvisí i fakt, že se první kapitola zcela vyhýbá hodnocení československé domácí nebo zahraniční politiky v tomto období a jediná její kritika je patrná až v okamžiku přímé konfrontace ministerstva s ÚMPE v době jeho likvidace.

Kontrapunktem k první kapitole je kapitola druhá, sepsaná dr. Václavem Kotykem. Ta se věnuje výzkumu socialistických zemí ve stejném období, tzn. letech 1957–1970. Celkově však posuzuje možnosti ústavu i jeho roli ve výzkumu výrazně kritičtěji. Obzvlášť výzkumné aktivity ÚMPE v oblasti socialistického „tábora“ a prezentaci jejich výsledků autor kapitoly hodnotí jako „apologetiku politiky komunistických stran a zejména pak jako apologetiku politiky KSČ“ (s. 36). Autor mnohem podrobněji rozebírá i soudobou mezinárodní situaci a věnuje také větší prostor dopadu normalizace.

Středovou pozici mezi oběma zmíněnými kapitolami zaujímá třetí text, od dr. Jaroslava Šedivého, jehož předmětem je vznik a fungování časopisu *Mezinárodní vztahy*. Šedivý velmi zdůrazňuje progresivní náplň časopisu a s ní související napětí mezi ÚMPE a ministerstvem zahraničních věcí. Opakovaně se zde objevuje dichotomie, která je okrajově přítomna i v kapitole A. Orta a ještě výrazněji u V. Kotyka – zdůraznění progresivního charakteru ústavu/jeho publikací na jedné straně a ideologickou rigiditou ministerstva na straně druhé (srov. též závěr této knihy). Proto může autor tvrdit, že časopis publikoval převážně věcné, faktografické texty o ještě nedávno tabuizovaných tématech (s. 59), ale že narážel na cenzurní omezení (s. 60). Z hlediska dnešního badatele v oblasti mezinárodních vztahů stojí za zmínku, že Šedivého přístup často odráží dominantní americkou teorii té doby, klasický realismus, což se odráží v jeho interpretaci studené války jako nutného střetávání dvou antagonistických bloků nebo v jeho důrazu na národní zájmy.

Další dva texty patří jednoznačně k oněm heterodiegetickým: Ve čtvrté kapitole se dr. Jan Kalous zabývá třemi důležitými zaměstnanci ÚMPE, kteří byli i zaměstnanci ministerstva vnitra – Karlem Černým, Štěpánem Plačkem a Antonínem Šnejdárkem. Kapitola poznamenaná duchem historického pozitivismu, prostá explicitních hodnotových soudů, je záměrně zařazena po třech předchozích textech, protože vyvažuje jejich často osobně angažovaný tón. Za velmi přínosné lze považovat, že Kalousův text, ostatně podobně jako následující kapitola Zídkova, nahlodává zažitě stereotypy o angažovaných komunistech v 50. letech. Všichni tři analyzovaní pracovníci ÚMPE patřili jednoznačně k intelektuální elitě, a i v rámci ÚMPE se řadili k těm odborně i jazykově nejschopnějším. Současně se každý z nich v průběhu svého života ocitl takřkajíc i na druhé straně barikády – ať už prošli komunistickým vězením nebo

Český výzkum mezinárodních vztahů: Narativní pluralita a její dějinné proměny

emigrací (viz s. 107–110). Přes svou deskriptivnost tak Kalousova kapitola plasticky dokresluje společenskou situaci, v níž se ÚMPE a jeho zaměstnanci v tomto období nacházeli.

Přístup autora následující kapitoly, dr. Petra Zídka, se liší od Kalousovy kapitoly ve dvou důležitých ohledech. V první řadě se přiklání k holističtějšímu přístupu s větším důrazem na strukturální faktory: Zídek tak např. provádí prosopografii pracovníků ÚMPE/ÚMV. Stejně tak Zídek výrazněji zařazuje ústav do institucionální struktury tehdejšího Československa, a to nikoliv pouze ve vztahu k ministerstvu zahraničních věcí, ale i k ÚV KSČ, k ministerstvu vnitra aj. Zadruhé se Zídek nevyhýbá jasným hodnotovým postojům: Poukazuje např. na to, že věda provozovaná v ÚMPE byla jednoznačně propagandou (s. 120) nebo že se ústav pod Šnejdárkovým vedením dopustil v očích KSČ „čtyř smrtelných hříchů“ (s. 124). Tato kombinace vede k paradoxnímu závěru: Z hlediska hodnotového a morálního totiž Zídek klade jasnou hranici mezi situací ústavu v totalitním období a situací dnešní; jeho důraz na strukturální prvky pak naopak podtrhuje kontinuitu, která překračuje dokonce i změnu společenského systému. Zídkova kapitola také obsahuje bohatý doprovodný materiál, jenž tvoří několik příloh a je svým rozsahem zhruba stejně velký jako kapitola samotná.

Zajímavé je srovnání Zídkovy kapitoly s kapitolou následující, která se též věnuje otázce normalizace. Jejím autorem je dr. Čestmír Konečný. Její relativně strohý jazyk se vyznačuje velkou opatrností ve zvolených formulacích a místy má až apologetický charakter – např. tehdy, když hodnotí výzkumné kvality pracovníků, kteří do ústavu přicházeli v době normalizace z MZV ČR.

Mnohem detailnější pohled na fungování ÚMV v 80. letech nabízí kapitola ing. Vladimíra Lešky. Autor v té době pracoval v ÚMV, a je proto celkem překvapivé, s jakým odstupem dokázal kriticky reflektovat činnost ústavu v tomto období. Přestože také klade značný důraz na strukturální omezení, v nichž se činnost ústavu odehrávala, poukazuje i na faktory, které z vnějšího pohledu byly viditelné jenom s obtížemi: podtrhuje např., že v praxi vliv ministerstva zahraničních věcí na ÚMV závisel „především na osobních vztazích jeho funkcionářů nejen s vedením ÚMV, ale i s jednotlivými výzkumníky“ (s. 160). To ovšem nic nemění na tom, že i z Leškova pohledu byl ústav především nástrojem komunistické propagandy a jeho odborná úroveň zůstávala nevalná. Podnětné jsou i přílohy kapitoly, zejména pak přehled zahraničních kontaktů ÚMV, z něhož lze vyvodit zajímavé závěry nejen o změnách v intenzitě těchto kontaktů, ale i o měnícím se teritoriálním zaměření ústavu.

Další období, tzn. dobu přechodu k demokratickému systému, popisuje kapitola, jejímž autorem je opět dr. V. Kotyk. Přestože volí mnohem osobnější tón, poskytuje řadu cenných informací, které v žádné z dalších kapitol přítomny nejsou. Jde především o to, že autor rozebírá pouze léta 1990–1993, což mu umožnilo mnohem sevřeněji popsat jak první pokusy o koncepční usměrnění výzkumných kapacit ÚMV, tak i unikátní historickou situaci, v níž se mohl ústav rozvíjet dosud nevídaným způsobem. Přes všechn tento rozvoj ovšem autor textu dochází k závěru, že ÚMV se „v plném slova smyslu vědeckou institucí“ (s. 207) stává teprve za působení dalšího ředitele, prof. Otto Picka.

Odlišně tutéž problematiku pojímá kapitola dr. Vladimíra Handla, který se zabývá klíčovými obdobími přechodu od „komunistického think tanku“ (P. Zídek) k respektované akademické instituci, tj. léty 1989–1998. Tato proměna se odráží nikoli pouze v obsahu Handlovy kapitoly, ale i ve stylu, jakým svou práci sepsal. Zatímco např. kapitola Ortova používá terminologii typickou pro výzkum mezinárodních vztahů v období komunistického Československa (např. píše bez nejmenší ironie o „odhalování činnosti sudetoněmeckých krajanských

organizací v západním Německu proti Československu“ (s. 16/), Handl pak hovoří neutrálnějším jazykem a píše o „vyrovnání s minulostí a roli Sudetoněmeckého krajanského sdružení v německé politice“ (s. 225). Handlova kapitola je také první, která dokázala spojit historickou analýzu fungování ústavu s problematikou současné politické vědy: Autor proto může zkoumat „socializaci (ústavu) do mezinárodní akademické komunity“ (s. 228) nebo hovořit o metodologických otázkách jako o „field research“ (s. 220).

Jak už bylo naznačeno výše, celou knihu uzavírají tři texty, jež se svým charakterem obvyklé struktury vymykají. Zdůrazňují primárně zcela osobní pohled a popisované období existence ÚMV je tak nazíráno spíše jako etapa v životě autora, a nikoli naopak. Přesto však není pochyb o přínosu těchto textů – už jen proto, že jejich autory jsou významné postavy historie ústavu – bývalý vedoucí oddělení rozvojových zemí a dva ředitelé ústavu. Je přitom třeba upozornit zvláště na texty obou posledně jmenovaných, prof. Otto Picka a dr. Jiřího Šedivého. Oba totiž shrnují poslední vývoj ÚMV v 90. letech a vytvářejí tak prostor pro úvahy o současném fungování ústavu i jeho budoucnosti, které jsou obsaženy v závěru knihy a jejichž autorem je doc. Petr Drulák.

Knihou *50 let českého výzkumu mezinárodních vztahů: od ÚMPE k ÚMV* přináší pohledy třinácti autorů – včetně několika ředitelů ústavu a jejich zástupců, kteří se ve vedení ústavu střídali během pěti dekad. Jen těžko si lze představit publikaci, jež by byla rozmanitější z hlediska postojů autorů i z hlediska formy jednotlivých kapitol. Přesto se ale domníváme, že přínos knihy je zásadní: Nejenže umožňuje získat kritický odstup od činnosti ústavu, ale nabízí vždy i několik paralelních interpretací, které mezi sebou soupeří o diskursivní dominanci.

Druhým přínosem práce je její schopnost postavit proti sobě proměny ústavu zrcadlící (nebo někdy předbíhající) změny ve společnosti jako takové a strukturální konstanty vykazující – přes veškeré snahy jak ústavu a jeho ředitelů, tak i ministerstva a jeho funkcionářů – neuvěřitelnou míru kontinuity. Je až zarážející, jak vnějškově podobná jsou vzájemná neporozumění mezi ústavem a ministerstvem zahraničních věcí ve všech sledovaných obdobích. Současně ale nelze přehlédnout postupný porevoluční trend vzrůstající autonomie výzkumné činnosti ústavu, který vrcholí právě v poslední době.

Do třetice je třeba poznamenat, že díky této publikaci se podařilo objevit celou řadu dosud neznámých, anebo již zpola zapomenutých informací, jež se týkají jak pracovníků ÚMPE/ÚMV, tak i společenského klimatu, v němž se rodily první pokusy o systematické uchopení studia mezinárodních vztahů v Československu. Že tyto pokusy nebyly úspěšné a že často vedly pouze k replikaci schémat režimem povolených, by nás nemělo od četby odrazovat. Ba právě naopak, ozřejmují totiž to, co jsme ve vlastním společenském uspořádání schopni rozeznávat jenom s obtížemi: Jakým způsobem se utváří interakce mezi mocí a poznáním a do jaké míry a jakým způsobem je možné se v různých dějinných situacích nechat mocí hypnotizovat, stát se její součástí, anebo jí naopak odolávat.

LITERATURA

- Genette, G. (1972), *Figures III*. Paris: Seuil.
- Metz, J. B. (2006), *Memoria Passionis, Ein provozierendes Gedächtnis in pluralistischer Gesellschaft*. Freiburg i. Br.: Herder.